

Comparative Turkish Dialects and Literatures
Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Cilt/ Volume 1, Sayı / Issue 3, Mayıs/ May 2023, 1-7

Atıf/Citation: Abilkasımova, G. (2023). Olcas Süleymenovtiñ Şıǵarmaşılıq Ğumırbayanı.
Comparative Turkish Dialects and Literatures. 1 (3), 1-7.

**OLCAS SÜLEYMENOVTIÑ ŞIĞARMAŞILIQ ĞUMIRBA-
YANI**

Olcas Süleymanov'un Hayatı ve Eserleri

Life and Works of Olcas Suleymenov

Araştırma Makalesi / Research Article

(Makale Geliş Tarihi: 31.03.2023 / Kabul Tarihi: 25.05.2023)

Gakku ABILKASIMOVA*

Añdatpa

San qırlı tulǵa Olcas Süleymenovtiñ qazaq jäne älem ädebiyetindegi alar ornı erekşe. Aqınnıñ prozalıq zerttev, poeziya jäne publisthistika tilinde jazılǵan körkem-ǵılımiy şıǵarmaları tek elimizde ǵana emes, şet elde de tanımal. Maqalada Olcas Süleymenovtiñ eñ iri şıǵarmaşılıq muraları hronologiya retı boyunşa bayandalǵan. Avtor aqınnıñ Ğumırbayandıq şıǵarmaşılıǵın zerdelevde otandıq jäne şeteldik ǵalımdardıñ zerttevelerin bastı nazarda ustay otırıp, özindik qorıtındıǵa keledi.

Olcas Süleymenov turalı Ğabit Müsirepov "Darın tanıladı. Ar-namıs tanıladı. Bul aqınımızdıñ ärbir şıǵarmasın oqıǵannan keyin, azdı-köpti oylanbay qala almaysıñ. Oy men sezimge edavir küş tüsedı... Tek avtobusta kele jatıp oqıma, şay işip otırıp oqıma, basıñdı jastıqqa sala berip oqıma! Öytkeni onıñ ärbir jolı qadaǵalap oqudı kerek etedi" dese, jazuşı Ğabiden Mustafın "...öz däviriniñ kökeykesti problemların döp basıp, keñ tınıspen tolǵay biletin,

* Doktora Öǵrencisi, Alihan Bökeyhan Üniversitesi; *PhD Student, Alikhan Bokeikhan University*, Gakku_aa@mail.ru, ORCID ID: orcid.org/0009-0001-5000-3758.

oqırmanına tañday qaqtıra otırıp, keyde pikir talaşın tudıratın, az vaqt işinde öz soñına qañsama qalıñ janküyer ertken Olcas Süleymenov sekildi aqın burın bizde kezdespep edi" dep bağa berdi. Oy marjanın бүkil äleminen, al poeziyanıñ boyavların halıqtıq jırdan izdeytin Olcas Süleymenov tuğan el men aruv atamekenniñ qasıyetin, sağıñ kömkergeñ dalanıñ qudiretti küşin, babalardıñ çşpes ruhi men qaytpas erliğin, adaldıqtı tuv etken asqaq jandardıñ aruv mäahabbatı men adal dostıgın jırladı.

Kilt sözder: şıǵarmaşılıq ğumırbayan, arǵımaqtar, qış kitap, ulttıq ruh

Özet

Olcas Süleymenov'un çok yönlü kişiliği Kazak ve dünya edebiyatında önemli bir yer tutar. Şairin nesir, şiir ve halk diliyle yazdığı sanatsal ve bilimsel eserleri sadece ülkemizde değil, yurt dışında da oldukça rağbet görmektedir. Makale, ünlü şairin en büyük yaratıcı mirasını kronolojik sırayla ele almaktadır. Böylece, bu makalenin yazarı, dikkatini şairin yaratıcı yaşamının incelenmesinde yerli ve yabancı bilim adamlarının araştırmalarına odaklayarak kendi sonuçlarını çıkarmaktadır Gabit Müsirepov, Olcas Süleymanov hakkında samimi bir şekilde şunları söyler: "Yeteneğiyle tanınır. Onuruyla tanınır. Bu şairin her eserini okuduktan sonra istemsizce az çok düşünürsünüz. Düşünceler ve duygular büyük ölçüde güçlenir. Otobüste okumayın, çay içerken okumayın, başınızı yastığa koyarak okumayın! Çünkü eserinin her satırı dikkatli okumayı gerektiriyor. Yazar Gabiden Mustafin ise şöyle der: "... Döneminin acil sorunlarını büyük bir özlemlerle bilen Olcas, okuyucularda merak uyandırdı ve zaman zaman tartışmalara neden oldu, birçok hayranı kendine çekti. Süleymanov gibi bir şair görmedik" Dünyanın her yerinde fikir incileri, türkülerde şiirin renklerini arayan Olcas Süleymanov, memleketinin faziletlerini ve güzel vatanını, kudretli kudretini, bozkırın sütle dolu gücü, ecdadın sönmez ruhu ve yılmaz cesareti, vefa bayrağı olan asil ruhların güzel sevgisi ve sadık dostluğu anlattı.

Anahtar kelimeler: yaratıcılık, biyografi, küheylan, kilden kitap, milli ruh

Abstract

The versatile personality of Olcas Süleymenov takes a great role in the Kazakh and world literature. The poet's fiction and scientific works written in the language of prose, poetry and publicism are very popular not only in our country, but also abroad. The article deals with the largest creative heritage of famous poet in chronological order. Thus, the author of this article draws own conclusions, focusing her attention on the research of national and foreign scientists in the study of creative life of the poet. Gabit Müsirepov spoke with warmth about Olcas Süleymenov: "The talent is recognized. Honor recognized. After reading each work of this poet, you involuntarily think more or less. Thoughts and feelings are greatly strengthened. Don't just read on the bus, don't read at tea, don't read with your head on the pillow! Because every line of his work requires careful reading. The writer Gabiden Mustafin, in turn,

said: "... Olcas, who knew the pressing problems of his era with great aspiration, aroused curiosity among readers, and sometimes caused controversy, attracted many admirers. We have never met such a poet as Süleymenov" Olcas Süleymenov, who is looking all over the world for pearls of thought, and in folk songs for the colors of poetry, sang about the virtues of his native country and the beautiful Motherland, the mighty power of the steppe, flooded with milk, the inextinguishable spirit and indomitable courage of the ancestors, beautiful love and faithful friendship of noble souls, which are the flag of fidelity.

Key words: creative life, biography, steed, clay book, national spirit

Кіріспе

18 мамырда Алматы қаласында дүниеге келген. Арғы атасы Олжабай батырдың құрметіне ата-анасы есімін Олжас деп атаған. Халқымыздың әйгілі әнші, ақыны Жаяу Мұсаның ұрпағы. Өз әкесі Омар 1937 жылғы репрессиялық кезеңнің құрбаны болған, халық жанашыры. О. Сүлейменовтің алғашқы мамандығы геолог болса да әдебиетке, зерттеу ісіне жастайынан назар аударады. Болашақ ақын шығармашылығын әңгіме жазудан бастаған. Студенттік жылдары әңгімелері балалар және жастар газеттерінде жарық көрген. Геологиялық мамандықтан соң, Мәскеудегі М. Горький атындағы әдебиет институтына оқуға түседі. Кәсіби әдебиетші барлық жанрды терең игеруге міндетті екендігін ерте ұғынған болашақ маман, поэзия және прозалық шығармаларды қазақ тілінен орысшаға аударумен айналысады. Бірақ оның бойындағы өлеңге деген құштарлық жиі ұшқын атып, поэзия әлеміне оралтып отырды. Ақынның ең алғашқы жыры «Арғымақ» баспа бетін бірден көре алмады. Ақын естеліктеріне көз жіберсек, Мәскеудегі «Огонек» журналына ең алғаш осы өлеңді әкеліпті. Поэзия бөлімін меңгерген ақын Кудрейко жас талаптың жырын тым ұзақ уақыт бойы өндеуден өткізген. Кудрейко өлеңді қайтаруға тырысқан сайын, жас ақын қайрала түседі. Баспаға қазақы рухтың шынайы бейнесі «Арғымақтың» жиырма-отызыншысы нұсқасы барса да «партияшыл», «одақшыл» тақырыптар қатарынан болмағандықтан болар жарық көре алмапты. Бірде институт қабырғасында жазылып жүрген ақынның өлең дәптері Б. Слуцкиймен жеке кездесуде талқыға түседі. Жас ақынның «Ребята, судите по мне о казахах» деген өлең жолы біршама пікір тудырады. Бір адамға қарап, ұлтына сипаттама беруге болмайтынын толық дәлелдеп шыққан Б. Слуцкийдің біраз уақыт өткен соң «...Судите народ по поэту, / Я о турках сужу по Назыму Хикмету, / По-моему, турки голубоглазы...» деп келетін өлеңі жаңа кітапта жарық көреді. (Сүлейменов, 2004:26) Әрине, бұл

оқиғаның әсері жағымды болмағаны белгілі, десек те, жас ақынның балалық кезеңдегі «Мен кіммін?» деген ойдан есейген «Біз кіміз?» деген тарихи сұраққа терең үңілуіне ықпалы тиген. Ол тарихтың құпия беттерін қазбалап, зерделей түседі. 1926 жылы 6 млн 200 мың адам болған Кеңес Одағының құрамындағы қазақ халқының саны 1939 жылы 2 миллионға да жетпей қалу себебіне жаны мұздап, «Есть ли другой народ, заплативший такую цену за счастье называться нацменьшинством?» деп қынжылады. (Сүлейменов, 2004:26-27)

Институтта қатар оқитын Суламита атты ару ақынның жазбаларын жинақтап, баспаға әзірлейді. Алғы сөзі мен рецензиясын Л. Мартынов пен Б. Слуцкий жазып, «Арғымақтар» деген атпен ең алғашқы жыр кітабы жарық көреді. Көрнекті мәдениеттанушы М. Әуез кітаптағы «Арғымақ», «Мен көрдім», «Көкбөрілер» сынды өлеңдердің өткір жолдарынан «тоталитарлық жүйедегі зорлық-зомбылыққа наразылық» сарыны байқалатынын атап көрсетті (Қабдолов, 1992:6).

Олжас Сүлейменовтың өмірі мен шығармашылығы

Ақынды поэзия әлемінде танымал еткен «Адамға табын, жер, енді!» (Земля, поклонись человеку!) атты поэмасы. Адам санасының дамуы мен рухының еркіндігі, күш жігерінің құдіреті поэма мазмұнының негізгі арқауы. Поэма туралы ақын: «...12 сәуірде менің өлеңдерім жазылған қызғылт парақшалар қалалардан, бақытты адамдарға толы көшелер үстінен төгіліп жатты. Маған екі мәрте: 1945 жылдың мамырында және 1961 жылдың сәуірінде туған қаламның шынайы бақытты күйін көруді жазыпты...» деп шаттанды. Бұл сөздерден ақынның туған еліне деген аса зор махаббаты мен шынайы патриоттық сезімін байқай аламыз. Ізінше ақынның «Ночь-Парижанка», «Солнечные ночи», «Доброе время восхода», «Год обезьяны» сынды кітаптары жарық көрді. Бүкіл әлемді дүр сілкінткен «Адамға табын, жер, енді!» поэмасынан кейін ақынға арнайы тапсырыстар түсе бастайды, тіпті бюро жетекшілері жаңа сыйлық жайлы ойланар кездің келгенін де жасырмайды. Ұсынысты үнсіз қабылдаған ақын іске бірден кіріседі. Архив ақтарып, тарихи, әдеби зерттеулер мен шығармаларды тауысып, шығармашылықтың нағыз «азапты кезеңінен» өтеді. Жаңа туындымен танысқан бюро жетекшілері тапсырманың Ленин мерейтойына арналмағанын білгенде, үлкен реніш білдіреді. Себебі, дүниеге тапсырмадан тыс тақырыптағы «Қыш кітап» келген еді. «...Келесі жазылар кітабым Республикаға көп күттірген Ленин сыйлығын алып берер деген үмітпен алынбаған сыйлық үшін маған кешірім берілді. Егер мұндай «әлеуметтік

тапсырыс» болмағанда «Қыш кітаптың» сыйлықтан да қымбат шығармашылық сәттерін сезіне алмас едім» дейді ақын өз естеліктерінде. (Сүлейменов, 2004:33) Сорбонна профессоры, ақын, аудармашы Л. Робель француз оқырманына «Қыш кітап» туындысының аудармасын ұсынып: «Олжас Сүлейменов бұрындан мәдениеттер бауырластығы мен рухани өзара байыту идеясына жақын болды. Жазудың, тілдердің және аңыздар құпиясын шешу, оның ойынша, адамзаттың тарихына басқаша көзқараспен қарауға көмектеседі. Бұндай жалынды сезім мен күшті дауысты біздің бытыраңқы дүние көптен бері естімеген еді. Біз О. Сүлейменовті ұлылығымен мойындалған Гильгамештің, Гюгоның, Хлебниковтың мұрагері ретінде танимыз» деп жазды (Сүлейменов, 2007:2). «Қыш кітап» туралы белгілі жазушы М. Мағауин: «Қыш кітап – Отанға сүйіспеншілік, туған халыққа адалдық, азаматтық борыш туралы шығарма. Поэмада көне скиф дәуірінің шынайы көріністері бар. Ең бастысы – көне заман рухы, көне адамдар мінезі нақты бедерленген. Бірақ автор әйтеуір ескі тарихты қопару мақсатында емес, ежелгі скиф (сақ) тайпалары тарихының кейінгі түркі, одан соңғы қазақ тарихымен жалғастығына бейіл беруде қосалқы жүк артады. Ең бастысы – ақын өткен күннің сауалын бүгінгі күн талабымен үндестірген. Бұл – бүгінгі заман перзенті Олжастың көне дәуірге қатысты кез-келген туындысына тән сипат...» деп қорытады.

О. Сүлейменовтің жалпы саны жиырмаға тарта жарық көрген өлең кітаптарының қатарында «Над белыми реками», «Круглая звезда», «Повторяя в полдень», «Каждый день утро», «Определение берега» сынды жинақтары бар. Шығармашылығы үшін Олжас Сүлейменов 1964 жылы Қазақстан Комсомол сыйлығының тұңғыш лауреаты атанып, 1967 жылы КСРО Ленин Комсомол сыйлығын иеленген тұңғыш ақын болып саналды. Әр кітабы үлкен жетістіктер әкеліп жатса да ақын айналасындағы өзгерістерге ешқашан бейжай қарамады. Бұл туралы зерттеуші Т. Щербакова: «Олжас Сүлейменов – динамикалық ақын. Әлем оған ешқашан қозғалыссыз болып көрінген емес. Ол оны диалектикалық, үздіксіз қалыптасу, өзгеру құбылысы деп түсінеді. Ол әлемдегі қарама-қайшылықтардың өзара әрекеттесуін табиғат пен адамзат қоғамының оқиғаларын басқаратын өзгермейтін заң ретінде сезінеді» деп тұжырымдады (2001:196).

1975 жылы әлем әдебиетіне тарихи сілкініс әкелген «Аз и Я» кітабы дүниеге келді. «Аз и Я» кітабы көне славян және түркі дәуірінің жазба ескерткіштеріне арналған ірі зерттеу еңбегі. Бұл еңбекте О. Сүлейменов шумер мәдениетіндегі түркілік сипаттарды түгендеп, түркінің түп шежіресін бес мың

жылға кейін шегіндірді. Ғалым дәлелдеген тарихи дерек – орта (XII) ғасырларда Киев Русінде қолданыста қос тілдің болғандығы (Әуез, 2021:13). Адамдар өздерінің көне орыс тілін білген және Қыпшақ, яғни Половец тілінде де сөйлеген. Зерттеуші Қыпшақтар мен Киев Русі арасындағы айқасты суреттейтін «Игорь жасағы туралы жырды» зерттеу арқылы осындай сенсациялық қорытындыға келіп, «жырдың авторы екі тілді де қатар меңгерген болуы керек, себебі, жыр мәтінінде көне түркі тілі еркін қолданылады» деп тұжырым жасайды. М. Әуез: «Орыс әдебиетінің XII ғасырдағы ұлы жәдігері саналатын «Игорь жасағы туралы жырдың» жазылуына түркі тілінің тікелей қатысы болғандығын дәлелдеуі қазақ оқырманы ретінде менің ерекше жүрегімді жылытады» дей келіп, «Аз и Я» кітабының мазмұнын баяндап беруге тырысу тасқынды суды аквариумға сыйдырумен парапар болар еді» деп суреттейді (2021:12).

Олжас Сүлейменов жарты ғасырға жуық уақыт бойы «Сөз коды» кітабын жазу үстінде болды. Бұл кітап Еуразия кеңістігінде тұратын халықтар тілдерінің мәдениеті мен қарым-қатынасына арналған және «1001 сөз» әмбебап этимологиялық сөздікке кіріспе ретінде қабылданады. Әр түрлі этностардың тілдік бірлігі мен мәдениетіндегі айырмашылығын айқындайтын терең философиялық мәнге ие. «Сөз коды» кітабы антропологтар, географтар, археологтар, генетиктер, тарихшылар мен лингвистер, әдебиет пен өнертанушылар үшін пайдалы ғылыми олжа болды.

Олжас Сүлейменов шығармашылығын Б. Сулицкий, Л. Мартынов, К. Кулиев, Р. Гамзатов, М. Карим, Д. Кугульдинов сынды өзге ұлт ақындары жоғары бағалады. Тақырыбы, мазмұны, идеясы қашан да өзекті болып келетін ақынның шығармашылық мұрасы отандық және шетелдік ғалымдардың назарын тұрақты аударып келеді. Атап айтқанда, Л. Мартынов, С. Марков, Е. Сидоров, Л. Аннинский, Р. Рождественский, т.б. шетелдік және З. Ахметов, М. Әуез, М. Қаратаев, С. Абдулло, Б. Канапьянов, А. Мұсаев, Н. Какишева, Э. Какильбаева және т.б. отандық ғалымдарымыздың ақын шығармашылығын зерттеудегі зор еңбегін атап өткен жөн. Ақын өлеңдерін қазақ тілді оқырмандарына етене жақын еткен Ә. Кекілбай, Қадыр Мырза Әлі, Ұ. Есдәулет, А. Тасқара, Е. Жүніс аудармаларының мәні зор. Ақын шығармашылығы Кеңес мемлекеттері арасында ғана емес, Еуропа елдері, Кіші Азия, Қытай, Америка елдері тілдеріне де аударылған.

Қорытынды

Халқының ары мен ожданын, жігері мен намысын арқалаған Олжас – шығармаларын орыс тілінде жазды. Жазған ақын болғанымен, жаздырған – заманы! Әлемді шеңгелімен бүріп, талай шағын ұлттардың тілін, ділін, дінін алған тоталитарлық жүйе қанша тізесін батырғанымен, қазақтың рухын жыға алмады. Олжастың орыс тіліндегі жырлары – сол бүгілмеген, үгілмеген ұлт рухының көрінісі. Адамгершілік, адалдық, борыш деп аталатын моральдық ұштағаннан құралған ақынның рухты шығармалары бүгінде әлемдік әдебиетте кең масштабты орынға ие болды. Бабалар қалдырған ұлы тарих пен ұлан ғайыр даланың туын жықпау – Егемен елдің перзенттеріне мәңгілік парыз. Бүгінгі Тәуелсіздік таңында кеңестік кезеңнің қатаң сынынан сүрінбей өткен О. Сүлейменовтің шығармашылық мұрасын заманауи көзқарастар мен жаңа әдіс-тәсілдер арқылы зерттеудің маңыздылығы мен қажеттілігі арта түсуде.

Жалпы, әр оқырманның әдеби дүниеден іздейтін өз жоғы бар. Соны тапқанда ғана оның рухани шөл қатасы тарқап, мейірі қанғандай болады. Мысалы, туған ел, ару атамекен, бабалар рухы, ақ шарифат, әз махаббат, сағым көмкерген самиян дала – Олжас Сүлейменовтың талайдан бері таусыла жырлап келе жатқан жеңіс тақырыптары. Алғыр ақын кең байтақ қазақ даласының өткенін жырласын мейлі, бүгінін жырласын мейлі, біртұтас ұлт, біртұтас мемлекет болған халық пен өлкенің қай бұрышындағы оқиғаны да ешбір алаламай бірдей толғанып, бірдей тебіреніп, тұтас жырлады.

Әдебиеттер

«Tvorčestvo Olcasa Süleyменова i voprosi nashiyonalnogo samopoznaniya» materialy mejdunarodnoy navuçoной konferensiy, Almaty: QazNU im. Al-Farabi, 2016, 05-06 may.

Ävezov, M. (2021). «Mäñgilik demi – Täñirdiñ lebi» [Mätin] / Murat Ävez // Qazaq ädebiyeti. № 20. S. 13-14.

Qabdolov, Z. (1992). Söz öneri. – Almaty: «Azaq universiteti», B. 352.

Şerbakova, A. (2001). siluvet: Razmışleniya o poeziyi O. Süleyменова, Almaty.

Süleymenov, O. (2004). Sobraniye soçineniy v 7 tomax: Tom I Stixotvoreniya, Almaty: Atamura

Süleymenov, O. (2007). biyografiya//<http://www.people.su>.